

Панасюк Валентин Анатолійович

Українофобство Москви в добу СРСР та епоху Б. Єльцина

УДК 355.48+316.485.26]:316.776(477+470)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-1.12>

Панасюк Валентин Анатолійович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри мистецтвознавства
та загальногуманітарних дисциплін
Міжнародного гуманітарного
університету
Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-4655-0553

В статті аналізуються трансформаційні процеси концепції Москва – Третій Рим в епоху СРСР та правління Б. Єльцина. Доведено, що дана концепція активно використовувалась більшовиками заради імперіалістичних цілей на геополітичному просторі в досягненні ідей пролетарської революції.

Розглядаються практичні кроки в ствердженні концепції Москва – Третій Рим, що була проявом шовінізму і злочинної політики. Це стало наслідком підписання секретного протоколу до пакту про ненапад між СРСР та нацистською Німеччиною відомого під назвою пакт Молотова-Ріббентропа. Дипломатична змова двох агресорів – СРСР і нацистської Німеччині прискорили розв'язання Другої світової війни.

Доведено, що неформальна підтримка концепції Москва – Третій Рим сформувало жорстку тоталітарну централізовану систему унітарного правління, що прямо суперечило Конституції СРСР, що оголошувалась федеративним утворенням. Прагнення Кремля домінувати в ООН та перемогти український національно-визвольний рух сприяло створенню фіктивної незалежності УРСР та інших республік в рамках СРСР. Епоха «відлиги» сприяла процесам десталінізації, реабілітації незаконно репресованих осіб, появою шістдесятників. На жаль пом'якшення існуючого режиму було половинчастим. Основи тоталітарного устрою залишилися без змін.

Період «застой» характеризувався консервацією існуючого режиму. Наростанням політичних, економічних та ідеологічних протиріч і поверненням до політики неосталінізму. «Перебудова» завершила руйнування СРСР. Концепція Москва – Третій Рим, що ставила перед собою ціль знищити цілі народи соціальними експериментами у вигляді колективізації, голодоморів, масових репресій та традиційної насильницької асиміляції аналогічно царському і Тимчасовому уряду Росії довела свою нежиттєздатність.

З'ясовано, що епоха Б. Єльцина стало черговим складним випробуванням для Росії, але відмовитись від традиційної ідеології Москва – Третій Рим пострадянська еліта виявилась нездатною. Наслідком стали військові конфлікти спровоковані її керівництвом всередині країни та ззовні. Нездатність лідера держави виконувати свої повноваження обумовило його відставку з подальшою милітаризацією всього суспільства, що ознаменувало прихід до влади представника силових структур В. Путіна.

Ключові слова: Москва – Третій Рим, СРСР, УРСР, РФ, неосталінізм, епоха Єльцина, тоталітаризм, «відлига», «застій», «перебудова», агресія, військові конфлікти.

Вступ. Спадком царського режиму і Тимчасового уряду Росії став більшовизм. СРСР увібрав у себе риси свого попередника. Шляхом поступової окупації практично відтворив кордони царської Росії. Радянська влада категорично засуджувала царський режим за злочинну політику по відношенню до поневолених народів, але виявилась значно жорсткішою та безкомпромісною по відношенню до незгодних знищивши повністю опозиційність в державі встановивши тоталітарний режим. Головною силою, що надавала більшовикам ідеологічної підтримки була живуча на протязі століть концепція Москва – Третій Рим трансформована в ідеї світової революції пролетаріату в СРСР.

Мета статті – визначити трансформацію концепції Москва – Третій Рим в епоху СРСР і початкового періоду незалежності РФ.

Зазначена тема потребує вирішення таких завдань:

– з'ясувати причини трансформації концепції Москва – Третій Рим та визначити її особливості в СРСР;

– дослідити вплив концепції Москва – Третій Рим на внутрішню та зовнішню політику СРСР;

– проаналізувати наслідки концепції Москва – Третій Рим для СРСР та її спадкоємця РФ на початковому етапі існування.

Методи дослідження. Дослідження концепції Москва – третій Рим передбачає застосування різних методів – ретроспективного, методів аналізу, систематизації, пояснення і узагальнення. Використання цих методів дає змогу досягти заданої мети та виконання зазначених завдань.

В епоху СРСР концепцію Москва – Третій Рим замінили теорією марксизму-ленінізму. Ідея світової пролетарської революції не знайшла свою підтримку в країнах Заходу. В Кремлі вирішили діяти більш прагматично. Від імперських амбіцій ніхто не відмовлявся. Наслідком стали секретний протокол до радянсько-німецького пакту про ненапад між СРСР і нацистською Німеччиною, відомий як пакт Молотова – Ріббентропа. Розв'язання Другої світової війни нацистською Німеччиною в союзі з СРСР. Спільна окупація і знищення польської республіки. Анексія СРСР західноукраїнських земель з подальшим включенням їх до складу УРСР.

Відповідно до таємного протоколу, що додавався до підписаного пакту агресія нацистів про-

довжилась на Заході, а Кремль розпочав експансію на Сході. Наступною жертвою сталінського режиму стали Країни Балтії Латвія, Литва, Естонія. Під тиском Кремля вони увійшли до складу СРСР. Враховуючи досвід радянсько-фінської війни напередодні Другої світової в Кремлі, не наважились повторно напасти на цю країну [3].

Офіційно концепцію Москва – Третій Рим було нівельовано, але по факту Москва залишалась єдиним центром прийняття рішень. Відповідно до угоди важливі функції зовнішніх зносин та інші важелі управління було забрано у союзних республіках, що перебували в складі СРСР.

Офіційно СРСР був федерацією. По факту це була жорстко централізована унітарна держава тоталітарного режиму. Конституція СРСР і союзних республік була суто декларативною на практиці жодних прав не гарантувала. Відродження дипломатичних відомств в післявоєнний період було амбіцією Москви. Головна ціль послабити національно-визвольний антирадянський рух боротьби представників емігрантських кіл. Показати видимість прав і свобод національних республік в СРСР з метою отримати максимальну кількість голосів у складі новоствореної організації ООН. По суті, всі ключові питання приймались в Москві. Функції союзних республік зводились до формального представництва. Хоча зазначимо на прикладі УРСР, що її вихід на міжнародну арену сприяв підвищенню її авторитету. Вона перетворилась в суб'єкт міжнародних відносин. Її участь у важливих міжнародних інтеграційних проєктах, зокрема створення ООН дало можливість в майбутньому здобути незалежність.

Теорія Москва – Третій Рим неформально продовжило своє існування. Її інтернаціональні війни і постійне прагнення до загарбання нових територій. Поширення сфери свого впливу на так звані країни соціалістичного табору і створення різноманітних військово-політичних та економічних об'єднань на зразок РЕВ, ОВД підсилювали її імперські амбіції [6].

В зовнішній політиці до Другої світової війни і після неї традиційним було гасло подібне імперській Росії – Захід ворог у нього немає майбутнього. СРСР країна світлого соціалізму, що будує комунізм. Пропаганда була поставлена значно краще ніж в роки царського періоду.

Епоха «холодної війни» в роки СРСР аналогічно періоду до 1917 р. характеризувалась гонкою озброєнь, постійним пошуком зовнішнього ворога і консервацією існуючого режиму в період його відносно стабільного існування.

Зрушення почали відбуватись після смерті Сталіна. В країні почалась епоха «Відлиги». Характеризувалась пом'якшенням існуючого режиму. Спробою економічних реформ. Покращенням соціальних умов існування. Зародженням руху шістде-

сятництва. Масовими амністіями ув'язнених і розвінчанням культу особи Сталіна. Однак ці процеси мали половинчастий характер. Вони не зачіпали основ існуючого тоталітарного режиму. Не припинили репресивну політику в суспільстві. Згодом були згорнуті наступником М. Хрущова – Л. Брежнєвим. Епоха застою за наступника М. Хрущова була періодом політичної та економічної кризи, що визривала під ілюзією стабільного існування радянського суспільства. Перебудова М. Горбачова була спробою врятувати СРСР. Однак вони зводились до декларативних заяв. Подекуди вони взагалі не мали бажаного результату, а скоріше навпаки мали негативні наслідки. Досить часто саботувалися керівниками союзних республік. Єдиним позитивним наслідком реформ М. Горбачова став остаточний занепад СРСР.

Показовим є те, що процеси розпаду цієї держави, розпочались не «знизу», а «зверху». Саме із «Третього Риму». Розкол у правлячій комуністичній партії і боротьба за владу між Б. Єльциним та першим і останнім президентом СРСР М. Горбачовим у Москві та вибух на ЧАЕС дали поштовх до розпаду СРСР. Держава, яка зовні виглядала сильною посипалась парадом суверенітетів країн, що одна за одною почали виходити з її складу. Остаточний документ про припинення існування цієї держави було підписано у Біловезькій Пущі 1991 р.

Шукаючи причини розпаду СРСР можна назвати ряд причин. Однак з поміж головних варто зазначити, що вони були аналогічні розпаду Російської імперії. Створення чергової наддержави після громадянської війни не враховувались національні інтереси та економічний і соціальний побут інших народів. Поступки їм робились винятково в цілях утвердження влади центру – Москви. Більшовики робили політичні помилки подібні царському режиму, але в значно жорсткішими методами. Ставка на силові методи. Нищення місцевих національних і культурних особливостей. Фізичне винищення всіх незгодних з існуючим режимом. Зарахування до ворогів народу не окремих людей, а цілих соціальних класів. Масовий геноцид репресіями і голодоморами з метою зламати опір існуючому режиму і асимілювати цілі народи. Навіть створення специфічного міфологічного терміна – радянський народ. Все це давало результати доки не змінились покоління і внутрішнє становище в країні та міжнародне за кордоном. Послаблення центру Москви спровокувало сплеск національно-визвольних рухів, аналогічно періоду 1917 р. Подібно до дворян, що традиційно виступали на захист царського режиму члени КПРС відчувши кардинальні зміни швидко перефарбувались в національно-патріотичні кольори і почали виступати проти існуючого режиму. В масі своїй вони ставали на національно-політичну платформу всіяко намагаючись позиціонувати себе своєрідною наці-

ональною елітою підігруючи своєму народу. Головна ціль збереження пануючого становища в своїй країні після краху СРСР [5].

Таким чином можна впевнено констатувати, що Москва вдруге зазнала краху через власні непомірні амбіції і відсутність реальних демократичних змін в суспільстві на протязі всього існування СРСР.

Розпад СРСР став подією століття. США оголосили себе переможцем в «холодній війні». Противники тоталітарного радянського режиму святкували перемогу. Водночас значна частина еліти колишнього СРСР сприйняли зникнення комуністичної держави як геополітичну катастрофу світового масштабу. Ослаблення Москви, як політичного центру стало складним випробуванням для російського народу. РФ тимчасово вибуває з активної геополітичної боротьби. Однак вона прикладає зусилля заради збереження власного впливу на пострадянському просторі. Тому концепція Москва – третій Рим продовжує своє існування.

Першочерговим завданням пострадянської еліти новоствореної РФ було збереження власного впливу – багатства і влади. Правило конформізму і конс'юмеризму ніхто не скасовував. В РФ для цього були доволі сприятливі умови. Партійний функціонер і бюрократ – Б. Єльцин приклав максимальні зусилля, щоб не просто відібрати владу у М. Горбачова, а зберегти за собою лідерство в РФ після краху СРСР. Йому це вдалось. Російське суспільство почало його сприймати, як своєрідного опозиціонера до команди М. Горбачова. Особливої популярності в народі Б. Єльцин здобув виступивши проти заколоту ДКНС. Його рейтинг також піднявся після подій 1993 р. Він придушив заколот парламентарів.

Б. Єльцин почав першу чеченську війну в незалежній РФ виступаючи проти незалежності Чеченської Республіки. Протягом всього періоду правління Б. Єльцина РФ переживало доволі складні часи. По-перше це було зумовлено складністю історичних подій. Розпадом СРСР. Розірванням політичних, економічних культурних зв'язків між колишніми республіками. По-друге політична і економічна криза призвела до складних соціальних проблем. В країні різко зросли криміналітет, наркоманія і проституція.

Прагнучи зупинити деградацію у важливих сферах суспільно-політичного життя оточення Б. Єльцина провели певні реформи. Почались приватизаційні процеси. Припинилось регулювання цін. В зовнішній політиці прагнення втримати контроль над пострадянським простором не зникло.

Саме за ініціативи РФ було створено інтеграційне об'єднання СНД. Офіційно ціль новоствореної організації – збереження і поглиблення співпраці в політичній економічній та культурній сферах. В рамках СНД Кремль почав активно посилю-

вати свій вплив в економічному плані. Знаряддям для політичного тиску виступали енергоресурси. Насамперед газ і нафта. Там де була безсила дипломатія пострадянська військова еліта РФ традиційно застосовувала силу. Метою було не просто втримати контроль над державами, а перешкодити успішній інтеграції цих держав у ЄС та НАТО.

Першою країною, що відчула на собі агресію Москви наприкінці існування СРСР була Республіка Молдова. З 1990 року, підігруючи місцевому сепаратизму в придністровському регіоні Кремль розпочав наступальні дії проти легітимної влади прикриваючи свої дії нібито захистом російського місцевого населення і правом народів на самовизначення. Результат – військовий конфлікт, війна, втрати серед військового і цивільного населення, розколота країна, заморожений придністровський конфлікт, хиткий мир 1992 р. не визнана демократичним світом Придністровська Молдавська Республіка, не здатність Республіки Молдови через порушення територіальної цілісності її країни проводити повноцінну внутрішню політику і відповідно інтеграційну зовнішню.

Прагнучи втримати контроль над Грузією, Кремль активно втрутився в її внутрішні справи. Аналогічно придністровському конфлікту під виглядом миротворця і захисника Москва постачала зброю всім воюючим сторонам. Мета такого кроку очевидна – посилити конфлікт. Вона спромоглась встановити свій контроль над регіоном Південної Осетії, що офіційно є частиною Грузії. Наслідки – людські жертви і військова база РФ у зоні конфлікту.

Війна в Абхазії результати людські втрати. Чергове порушення територіальної цілісності Грузії. Проголошення незалежності Абхазії її сепаратистами за підтримки РФ. Невизнання Абхазької республіки демократичним світом. Контроль Москви над даним регіоном [4, с. 10].

Громадянська війна в республіці Таджикистан. Втручання ЗС РФ було ціллю впливати на перебіг політичних процесів в країні. В кінцевому наслідку поставленої цілі Москва досягла [2].

Перша чеченська війна. ЗС РФ виявились не здатні перемогти чеченський народ. В результаті численні втрати російських військовослужбовців і непопулярність війни в суспільстві змусили Б. Єльцина згорнути продовження військових дій.

Розпад СРСР не став для російського суспільства панацеєю. Трансформаційного переходу до демократії не відбулось. Пострадянська еліта РФ вчасно відчувши епоху змін швидко до них адаптувалась. Участь в цьому російського суспільства також відіграли свою роль. Культ «поклоніння», привитий російському народу на протязі століть зіграв з ними злий жарт. У самі відповідальні моменти вітчизняної історії її народ йшов на поводу у псевдо-пророків, що обіцяли світле

майбутнє пропонуючи вирішення складних питань простими методами, що і спричинило вищевказані негативні явища: колективізацію, голодомори та масові репресії. По суті геноцид народів.

Не стали винятком і складні процеси пострадянського періоду. В 90-х рр. в незалежній РФ панували складна політична та економічна криза. Вона була по суті відображенням не лише складних посттрансформаційних процесів, а й проявом низької політичної і правової культури суспільства. Державний правлячий патерналізм центру тимчасово було втрачено. Послаблення по суті репресивного апарату в умовах низької особистої культури народу мало деструктивні чинники. Негативні процеси, а саме висока криміногенна ситуація в країні: рекет, бандитизм постійно зростали. Вулична проституція, зростання наркозалежних і поширення алкоголізму все це стало візитною карткою РФ. У владних коридорах розпочалась олігархізація, злиття влади і бізнесу та спрямування спільних зусиль на недопущення кардинальних змін в державі. Варто зазначити, що владні кола справились з цим на відмінно. Значною мірою цим процесам активно сприяло саме російське суспільство. Виснажене деструктивними явищами високої злочинності, економічної кризи, загрозами наростаючого сепаратизму воно почало схилитися до методів жорсткого правління. «Генетична пам'ять» по принципу спадковості прагнула в минуле. Спотворене уявлення колишньої дійсності створювало ілюзію, що демократія це, щось далеке і недосяжне.

Взірцем невдалого реформатора демократа для громадян Росії був останній лідер СРСР – М. Горбачов. Натомість сильна авторитарна влада здавалась росіянам запорукою стабільного подальшого існування. Саме завдяки таким суспільним настроям владу в незалежній Росії здобув Б. Єльцин, що на відміну від М. Горбачова здавався міцним лідером майбутньої суверенної РФ. Правління Б. Єльцина не виправдало сподівання росіян. Країна пережила конституційну кризу, дві чеченські війни, терористичні акти, дефолт. Значно послабились позиції країни на міжнародній арені. Суспільство відчувало потреби в кардинальних змінах. Здавалось, що головною проблемою є хворий лідер країни Б. Єльцин, що страждав на різноманітні хвороби і зловживав алкоголем. Наближення виборчих перегонів і самовільна відставка Б. Єльцина з посади президента РФ активізувало субелітні угруповання в державі. Найближче оточення діючого президента РФ почало шукати йому заміну [1, с. 34–35].

Настрої пересічного громадянина в кабінетах Кремля відчували досить добре. Суспільство, незважаючи на розчарування у Б. Єльцину, і надалі жило перспективою здобути сильного одноосібного політичного лідера. Пересічний виборець був

твердо переконаний, що лише жорсткий керівник здатний зупинити деструктивні процеси в суспільстві. Субелітні угруповання зупинили свій вибір на В. Путіну.

Висновки. Побудована більшовиками держава СРСР трималась на злочинному тоталітарному управлінні, що супроводжувався жажливими експериментами: колективізації, штучних голодоморів, репресій, що були проявами геноциду більшовицької влади стосовно українського народу.

Ідеологічним фундаментом в основі її існування були не лише ідеї так званого «світлого» комунізму, а й не офіційно живучою концепції Москва – Третій Рим. Реалізація цієї ідеї супроводжувалася не лише винищенням народів, а й постійним прагненням до експансії, розширення територій. Ціною такої політики стали зближення з нацистською Німеччиною, спільне розчленування та ліквідація Польщі і експансія агресії СРСР в Східну Європу.

Епоха «відлиги» дала надію на зміну існуючого режиму, розрядку міжнародної напруги, але прагнення до світової гегемонії виявились занадто сильними. Це призвело до неосталінізму та інтервенції СРСР в іноземні країни в епоху «застою». Перебудова сприяла розрядки міжнародної напруги, послабленню режиму, припинення конфронтації між США і СРСР та завершилась розпадом останньої.

В умовах незалежності Росія зіштовхнулася з низкою внутрішніх проблем, але не відмовилась від ключової концепції Москва – Третій Рим. Наслідками цього стали агресивні дії Кремля проти власних суб'єктів федерації і суверенних держав на пострадянському просторі. Підсумком такої політики стало поглиблення внутрішньої кризи зіпсований зовнішній імідж країни і відставка її керівника.

Нездатність народу усвідомити справжні причини свого складного становища через відсутність відповідних реформ призвели до мілітаризації суспільства та приходу до влади очільника силових структур В. Путіна. Концепція Москва – Третій Рим виявилась невмирущою для російського суспільства і її еліти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артимишин П. Відставка Бориса Єльцина та початок президенства Володимира Путіна: відгуки в Україні. *Історические науки*. 2016. № 10. С. 33–39.
2. Збройні конфлікти за участю росії з 1991 року до повномасштабного вторгнення в Україну. *Центр протидії дезінформації*. 06.08.2022. URL: https://cpd.gov.ua/main/czpd_analizuye-6/ (дата звернення 11.02.2024).
3. Палій О. Пакт Молотова – Ріббентропа : Це був розподіл Європи. 09.05.2020. URL : <https://salo.li/44953F3> (дата звернення 11.02.2024).
4. Російська «гібридна» агресія : цілі і наслідки, засоби протистояння. *«Гібридна» війна*

Росія – виклик і загроза для Європи. Центр Разумкова. Київ – 2016 С. 8–28.

5. Ткачук О. Руйнівники російської імперії: геополітичні умови, розкол еліт і національний фактор (до 30-річниці створення Української Гельсінської спілки). *Український інститут національної пам'яті*. URL : <https://salo.li/1E43fCF> (дата звернення 11.02.2024).

6. Хімей В. УРСР у міжнародних відносинах блокового протистояння. *Сіверянський літопис*. 2012. С. 184–190.

REFERENCES:

1. Artimishin, P. (2016). Vidstavka Borisa El'tsina ta pochatok prezidenstva Volodimira Putina: vidguki v Ukraїni. *Istoricheskie nauki*. № 10. S. 33–39 [in Ukraine].

2. Zbroini konflikti za uchastyu rosii z 1991 roku do povnomasshtabnogo vtorgnennya v Ukraїnu. Tsentrazumkova. URL : https://cpd.gov.ua/main/czpd_analizuye-6/ (data zvernennya 11.02.2024) [in Ukraine].

3. Pali, O. (2020). Pakt Molotova – Ribbentropa : Tse buv rozpodil Evropi. 09.05.2020. URL : <https://salo.li/44953F3> (data zvernennya 11.02.2024) [in Ukraine].

4. Rosiiska «gibridna» agresiya : tsili i naslidki, zasobi protistoyannya. «Gibridna» viina Rosiya – viklik i zagroza dlya Evropi. Tsentrazumkova. Kiiv. 2016. S. 8–28 [in Ukraine].

5. Tkachuk, O. Ruinivniki rosiiskoi imperii: geopolitichni umovi, rozkol elit i natsional'nii faktor (do 30-richnitsi stvorennya Ukraїns'koi Gel'sins'koi spilki). *Ukraїns'kii institut natsional'noi pam'yati*. URL : <https://salo.li/1E43fCF> (data zvernennya 11.02.2024) [in Ukraine].

6. Khimei, V. (2012) URSR u mizhnarodnikh vidnosinakh blokovogo protistoyannya. *Siveryans'kii litopis*. S. 184–190 [in Ukraine].

Ukrainophobia in Moscow in USSR and the epoch of B. Yeltsin

Panasjuk Valentin Anatoliyovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Mystical Studies and International
Humanitarian Disciplines
International Humanitarian University
Fontanska Doroha, 33, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4655-0553

The article analyzes the transformation processes of the concept Moscow – Third Rome in the era of the USSR and the reign of B. Yeltsin. It has been proven that this concept was actively pursued by the Bolsheviks for the sake of imperialist goals in the geopolitical space in the wake of the ideas of the proletarian revolution. There are practical implications in the established concept of Moscow – the Third Rome, which was a manifestation of chauvinism and evil politics. This was the result of the signing of a secret protocol to a non-aggression pact between the USSR and Nazi Germany, known as the Molotov-Ribbentrop Pact. The diplomatic dialogue between two aggressors – the USSR and Nazi Germany – accelerated the outbreak of another world war.

It has been proven that the informal support of the concept of Moscow – the Third Rome formed a rigid totalitarian centralized system of unitary government, which directly corresponded to the Constitution of the USSR, which was opposed to federal structures. The Kremlin's attempt to dominate the UN and defeat the Ukrainian National Liberal Revolution has created the fictitious independence of the URSR and other republics within the USSR. The era of the "Vidliga" ushered in the processes of de-Stalinization, rehabilitation of illegally repressed individuals, and the emergence of the sixties. Unfortunately, the relief of the current regime was only half-hearted. The foundations of the totalitarian order were lost without change.

The period of "stagnation" was characterized by the conservation of the current regime. The growth of political, economic and ideological influences will be wiped out and turned to the politics of neo-Stalinism. "Perebudova" completed the ruin of the USSR. The concept of Moscow – the Third Rome, which set itself the goal of achieving the goals of the people with social experiments in the form of collectivization, famines, mass repressions and traditional forced assimilation, etc. The Tsar's and Timchakov's order of Russia reached its unlivability. It is clear that the era of B. Yeltsin has become a terrible test for Russia, but it seems that the traditional ideology of Moscow – the Third Rome was not successful. As a result, the military conflicts were provoked by the kerivnistvo in the middle of the country and the region. The failure of the leader of the state to resign his position prompted his resignation with the further militarization of the entire estate, which marked the coming to power of the representative of the security forces V. Putin.

Key words: Moscow – Third Rome, USSR, URSR, RF, neo-Stalinism, Yeltsin's era, totalitarianism, "Vidliga", "stasis", "Perebudova", aggression, military conflicts.